

Aile Yapısının Durumsal Çözümlemesi

Doç. Dr. Hasan Zafer DOĞAN*

Toplumsal yapının niteliği insanları eski çağlardan beri düşündürmüştür; bu konuda çeşitli düşünceler ortaya atılmıştır. Bu konuda özellikle toplumsal yapıyı bir canlı olarak düşünme veya bir canlıya benzetme düşüncesi büyük ilgi görmüştür. Toplumların bir canlı gibi doğup, büyüyüp, öldükleri, hükümetin beyine, ekonominin mideye ve yolların damarlara benzediği ileri sürülmüş; dahası, topluluk ruhu, toplu bilinç ve vicdan gibi bireysel psikolojiye ait özelliklerin toplumlara uygulanmasına kalkışılmıştır(1). Bu düşüncenin izlerine günümüz toplum bilminde bile rastlanmaktadır. Toplum bilimindeki yapısal-işlevci kuram, biyolojideki yapı ve işlev kavramlarından esinlenmiştir. Yapısal-işlevci yaklaşım, toplum yapısının birbiriyle bağıntılı öğelerden oluştuğunu ve bir bütün oluşturduğunu varsaymaktadır. Her öğenin bütün içinde belirli bir yeri bulunmakta ve bütünü düzenli bir biçimde işlemesine katkıda bulunmaktadır. Buna o öğenin işlevi denmektedir. Böylece, mide, yürek, beyin, göz, kulak gibi organların vücudun işleyişinde belirli görevler üstlenmeleri gibi (sindirim, dolaşım, eşgüdüm, görme, işitme), din, aile, hukuk, ahlak, devlet gibi kurumların da toplumun işleyişinde ve sürdürülmesinde belirli görevler üstlendikleri varsayılmaktadır (2).

Toplumun bireyin üstünde ve dışında kendine özgü bir tinsel gerçekliği ve sürekliliği olduğunu savunan bu düşünceler günümüzde de toplum bilminde en yaygın ve etkili yaklaşım olmayı sürdürmekle birlikte, 1950'lerden sonra gittikçe daha çok

eleştiri konusu olmuşlar ve yeni yaklaşımlar gelişmiştir. Yapısal-işlevci yaklaşıma yöneltilen başlıca eleştiriler arasında, toplumun ileri sürüldüğü kadar uyumlu öğelerden oluşmadığı ve toplumda uyumdan çok çatışmanın yaygın olduğu(3), insanlar arasında içinde buldukları duruma verdikleri anlamı (durum konusundaki bilinçli tanım ve düşüncelerini) yansıtan simgelerin paylaşılmasına dayanan etkileşimin dışında insanlar üstü bir yapı ve bütünlüğün bulunmadığı(4), **yapısal-işlevci kuramın çevreyi ve çevredeki değişmelerin toplumsal yapı üzerindeki etkilerini, çevre ile enerji alışverişini ihmal ettiği(5)**, bireyler arasında sürekli ve yinelenen birbirleri üzerindeki karşılıklı ödüllendirme ve cezalandırma olanakları dışında bir yapıdan söz edilemeyeceği ve yapısal işlevci kuramın anlamsız, soyut kavramlarla toplumsal yapıyı kavramlaştırma ya çalıştığı(6), **yapısal işlevci-kuramın toplumun zaman içinde belirli bir andaki yapısını ve öğeleri arasındaki bağıntıları incelemekle yetindiği**, toplumun zaman içinde gelişen bir olgu olduğunu, bir toplumun geçmişi incelenmeden şimdiki durumunun anlaşılmasının olanaksız olduğu gerçeğini gözden uzak tuttuğu(7) biçimindeki eleştiriler sayılabilir. Bu eleştirilerin ortaya çıkardığı yeni yaklaşımlar ise sırasıyla, çatışmacı, simgesel-ilişkisel, açık sistem, davranışçı ve tarihsel yaklaşımlardır. Ayrıca, sibernetik ve bilgisayar teknolojisindeki gelişmeler sonucunda, toplumu bir bilgi işleme süreci olarak ele alan bilişimsel yaklaşım gelişmiştir(8). Floyd Allport da, toplumun fiziksel bir yapısı olmadığı, olayla-

rın ve eylemlerin yinelenmesinden ve düzenlenmesinden oluştuğu varsayımına dayanan olay yapısı kuramını geliştirmiştir(9).

Aile yapısı konusundaki düşünceler de, genel toplumbilim kuramındaki bu yaklaşımları yansıtmıştır. Günümüzde aile yapısının çözümlenmesi konusunda en yaygın yaklaşım, yapısal-işlevci kuram olmayı sürdürmektedir. Bu yaklaşım, ailenin başka toplumsal kurumlarla ilişkisini, toplumun sürdürülmesine katkısını, insanların çeşitli gereksinimlerini karşılamadaki önemini vurgulamaktadır(10). Simgesel-ilişkisel yaklaşım ise, ailedeki bireylerin bilinçli beklentilerinden kaynaklanan rol davranışları, bireylerin aile ortamına ve ilişkilere verdikleri bilinçli anlam ve bu anlamların kendi davranışları üzerindeki etkisi, bilinçli anlamların karşılıklı olarak paylaşılmasından kaynaklanan ilişkiler üzerinde durmaktadır(11). Çatışmacı yaklaşım, aileyi oluşturan bireylerin amaç ve durumlarındaki ayrılıklardan kaynaklanan çatışmaları vurgulamakta; bilişimci yaklaşım, ailedeki bilgi alışverişine; açık sistem yaklaşımı, aile ile çevresi arasındaki ilişki sonucu oluşan değişimlere ve aile ile çevre arasındaki enerji alışverişine; davranışçı yaklaşım, aile bireyleri arasındaki karşılıklı ödüllendirme ve cezalandırmaların aile ilişkileri üzerindeki etkisine; tarihsel ve evrimci yaklaşımlar, tarihsel gelişim ile birlikte aile yapısında oluşan değişimlere ve geçmişteki olayların aile yapısını nasıl etkilediğine önem vermektedirler.

Burada, toplumun niteliği konusunda yerleşik yapısal-işlevci yaklaşıma karşı çıkan akımlar çizgisinde bir düşünce benimsenmektedir. Ancak, simgesel ilişkisel yaklaşımdaki fenomenolojik eğilimin tersine, nesnel ve gözlenebilir eylemlerin oluşturduğu, belirli bir yer ve zaman boyutuyla sınırlı birimler çözümlenmenin temeli yapılacaktır. Belirli bir yer ve zaman boyutuyla sınırlı, kendi başına bir anlamı olan eylemler dizisine ise, durum adı verilecektir. İnsan davranışları ve insanlar arasındaki ilişkiler, birbiriyle bağlantılı durum yapılarından kaynaklanan olaylar olarak çözümlenecektir. Bu yaklaşım, durumların biyolojik ve psikolojik ilkelerle açıklanmasına gerek olmayan kendilerine özgü bir yapıları olduğunu varsaydığından davranışçı, yalnızca çatışmayı vurgulamadığından çatışmacı, yaklaşımlardan ayrılmaktadır. Öte yandan belirli bir zaman aralığındaki durumların daha önceki durumların bir sonucu olduğunu ve bir durumu anlayabilmek için geçmiş durumları bilmemiz gerektiğini varsaydığından tarihsel, durumların olaylar ve ey-

lemler arasındaki bağıntılardan oluştuğunu varsaydığı için olay yapısı, durumların bir program ve belirsizlikten belirliliğe doğru bir yön içerdiği varsaydığı için bilişimci yaklaşımlara yaklaşmaktadır. Aşağıda önce durumsal yaklaşımın temel ilkeleri konusunda kısa bir bilgi verilecek; daha sonra aile yapısının durumsal yaklaşım açısından nasıl çözümlenebileceği üzerinde durulacaktır. (12)

Durumsal Çözümleme

Yukarıda incelenen kuramlar, toplum ve insan davranışları konusundaki düşüncelerimizin gelişmesine önemli katkıda bulunmuşlardır. Ancak bu kuramların toplumsal yapının temel niteliklerini ve işleyişini ortaya koymada kimi yetersizlikleri olduğu düşünülebilir. Bu nedenle **burada toplumsal yapının özelliklerini ve işleyişini incelemek üzere geliştirilmiş olan yeni bir kuramı tanıtmaya çalışacağız.** Bu kuram, **toplumsal yapıyı birbirleriyle bağıntılı olan bir durumlar sistemi olarak** ele almaktadır. Durum kavramı, statik bir durgunluk anlamında değil, fakat zaman ve uzay içinde sınırları belli, kendine özgü bir özelliği ve bütünlüğü olan bir eylemler sistemi olarak ele alınmaktadır. Durumlar arasındaki ilişkilerin ve bir durumdaki belirli eylemlerin açıklanmasında ise bilişimden ödünç alınarak "programlama" kavramı kullanılmaktadır.

Durum kavramının temel varsayımı şu biçimde belirtilebilir: Bir sistem, o sistemi oluşturan birbiriyle bağıntılı değişimler devam ettiği sürece vardır; bu değişimler ve eylemler sona erince, sistem de sona erer. Soyut olarak, bir aile, okul, hükümet sisteminden söz etmek, bunların yapısını anlamayı güçleştirir. Çünkü soyut anlamda, bilim adamının düşüncesinde bulunan düşünsel bir varlık olarak sürekliliği olan aile, okul, hükümet gibi sistemler, eylemsel olarak sürekli değildirler. Bu süreklilik ancak insanların düşüncelerinde vardır. Oysa, deneysel bir bilim, insanların izlenimlerine değil, gözlenebilir verilerine dayanmak zorundadır. Deneysel veriler açısından bakıldığında ise, ancak belirli bir zamanda ve yerde ortaya çıkan, belirli bireyler arasında olan belirli davranışlar söz konusudur. Bu bakımdan, bir aile sisteminden çok bir cinsel ilişki sisteminden, bir çocuk eğitimi sisteminden, bir yemek hazırlama, çamaşır yıkama vb. sisteminden söz etmek belki daha doğru olur. Bu ilişkilerin sürekli olarak aynı insanlar arasında olması, düşünsel olarak kabul edilen bir aile sözleşmesiyle değil, programlama kavramıyla açıklanır.

Durum kavramının temel kavramı, belirli bir an-

da ve yerde belirli bireylerin eylemlerinden oluşan düzenlemeyi belirten "durum" kavramıdır. **Bir durum, belirli bir zaman aralığı ve belirli bir fiziksel alanla sınırlanmış bir ortamda bireylerin eylemlerinin birbiriyle bağlantılı olarak bir yön ve düzen kazanmasıdır.** Bir durum, fiziksel bir çerçevede oluşan eylemler zincirinden oluşur. Aynı fiziksel ortamda bir kaç durum aynı anda ortaya çıkabilir; bir adam hem iş yapabilir, hem de karısıyla konuşabilir.

Durum kuramının temel özelliklerinden biri de, eylem sistemlerinin, eylem sistemlerinden oluşan durumların ve durumların programlanmasından oluşan örgütlerin incelenmesinde insanın psikolojik ve biyolojik özellikleriyle ilgili bilgilere gereksinim olmadığı varsayımdır. Eylem sistemleri, bireylerin psikolojik ve biyolojik özelliklerinden kaynaklıdır, durum kuramı, bu düzenlemenin özelliklerinin, bireylerin özelliklerinden bağımsız olarak incelenebileceğini varsayar. Bir eylem sistemi, her şeyden önce dağınıklığın azalması yönünde bir eğilimi simgelediğinden, istatistik kurallarının uygulanması ile yeterli bir inceleme yapılabilir. Bu kurallar da bireysel özellikleri olduğu gibi kabul ederler; onların genel düzeyde birbirini yok edeceğini, böylece onların özelliklerini bilmeye gerek olmadığını varsayarlar.

Durum kuramı, bir durumsal sistemin oluşmasını, bir belirlenme olayı olarak ele alır. Belirlenme, eylemlerde dağınıklığın azalması ve bir yönün ortaya çıkmasıdır. Eylem sistemleri, insan hareketlerinden oluşan ve belirli bir ortamdaki veya konudaki öğelere bir düzen kazandıran birbiriyle bağıntılı eylemler dizisidir. Böyle bir eylem dizisi bir ortamda bir konunun tanımlanmasıyla başlar ve koşullar yeterli ise belirli bir gerçekleşme olasılığı olan olayların arka arkaya gelmesiyle ortam gittikçe belirlilik kazanır. En sonunda sonucun tümüyle belirlenmesiyle durumsal gelişim sona erer.

Durumsal gelişimde birinci aşama bir konunun tanımlanmasıdır. Bu, ya bir program sonucu ya da alana yeni verilerin eklenmesiyle gerçekleşir. Bir program söz konusu olduğunda, daha önceki durumların bir sonucu olarak alanda belirli yer ve zaman koordinatlarıyla bağıntılı konuların bulunduğu varsayılır. Bu programa göre programda bulunan zaman geldiğinde onunla ilgili yerlerde belirtilen konu tanımlanır. Ama alanda böyle bir program yoksa, bir eylem sisteminin ortaya çıkması için dışarıdan bir etki gerekir. Durum tamamlayıcı durum oluşarak alandaki işaretlerin azalarak belirli bir konunun tanımlanması sağlanır.

Eylem sistemleri, ya birbiri arkasına sıralanmış eylem dizilerinden oluşur (senaryo); ya da, belirli bir eylemin çeşitli sonuçlara yol açması olasılığı varsa, bu sonuçlardan herhangi bir meydana geldiğinde ortaya çıkacak eylemleri tanımlarlar (strateji).

Verilen bir alanda, bir konunun tanımlanmasıyla durum adı verilen bir eylem sistemi oluşur. Bu eylem sistemi, öğeleri eylemler olan bir örgü, bir yapı ortaya koyarlar. Böyle bir yapı belirli özellikler gösterir. Bu durum ya da eylem sistemi, her biri belirli sonuçlarla tanımlanan eylem dizilerinden oluşur. Eylemsel öğeler, bir takım parça parça ve ayrıntılı hareket birimleriyle değil, ortaya koydukları sonuçlarla tanımlanırlar. Durumsal çözümler için, kendi başına bir bütünlük taşıyan bir sonuç ortaya koyan değişiklikler veya etkiler bütünü kendi başına bir eylem birimi sayılır. Durum kuramında her eylem birimi iki parametreyle tanımlanır. Bir alanda her eylemin alandaki koşullara göre belirli bir gerçekleşme olasılığı vardır. Belirli koşullar altında bir davranışın ortaya çıkması olasılığı çok küçük ya da çok yüksek olabilir. İşte bir eylemin ya da olayın ortaya çıkma olasılığı onun gerçekleştirilmesini (G) oluşturur. Ayrıca olaylar arka arkaya geldiğinde alanın bir düzen kazandığını, bir yöne doğru gittiğini, durum kuramının dışına taşarak psikolojik bir terim kullanırsak bir amacın gerçekleştiğini ya da bir sonucun ortaya çıktığını görmekteyiz. İşte her olayın ya da eylemin alandaki bu belirlenmede bir payı vardır. Kimi olaylar bu konuda daha etkilidirler ve onların gerçekleşmesiyle durumsal oluşum sonuca büyük ölçüde yaklaşmaktadır; kimi olaylar ise daha etkisizdirler, sonucun oluşması için başka bir çok eylemlerin de oluşması gerekmektedir. İşte her olay ya da eylemin durumsal belirlenmedeki bu etkisine onun katkısı (K) denmektedir. Belirli gerçekleştirilme olasılıkları olan olayların etkisi altında hareket eden bir durum sistemi gittikçe belirliliği artarak sonunda belirliliğin B = 1 olmasıyla sona ermektedir. Böylece belirli bir durumsal enerjinin tümüyle etkin enerjiye dönüşüp potansiyel enerjinin O olduğu söylenebilir.

Belirli bir zaman ve yer boyutuyla sınırlı eylem sistemlerinin (durumların) zaman ve yer içinde birbiriyle bağlanması sonucunda eylem örgütlenmeleri oluşmaktadır. Eylem sistemlerinin zaman ve yer boyutu içinde sıralamalarına program adı verilmektedir. Bir program, belirli zaman ve yerlerde gerçekleşmesi beklenen birbiriyle bağıntılı konulardan oluşmaktadır. Eylem sistemlerinin bir programa göre sıralanmasıyla örgütler meydana gelmektedir. Bir

örgütlenme ya bir konunun zaman ve yer içinde tekrarını içerir (yinelenen örgütlenme); ya da birinin sonucu bir başkasının başlangıcı olan konuların yanyana dizilmelerinden oluşur (ardışık örgütlenme); ya da her ikisinin bileşiminden meydana gelir. Konuların yinelenmesinden oluşan yinelenmeli eylem dizilerine örnek, günün belirli saatlerinde bir araya gelen bir topluluk, örneğin bir ailedir. Konuların birbirine destek olacak biçimde ardarda dizilmelerinden oluşan ardışık örgütlenmelere örnek ise, bir yazarın her gece bir bölümünü yazarak kitabını tamamlamasıdır.

Gerçekteki toplumsal örgütlenmeler, bu basit yapıları birleştiren daha karmaşık bir yapı ortaya koyarlar. Böyle bir karmaşık örgütlenmede konular birleşip alt düzeyde bir eylem örgütlenmesi oluştururlar. Böyle daha karmaşık bir düzenlemenin bir parçasını oluşturan alt düzeydeki konu örgütlenmelerine "bölüm" adı verilebilir. Bölümlerin de zaman ve yer içinde düzenlemeleri ile örgütler oluşur.

Toplum yapısı kurumsal açıdan incelendiğinde, toplumsal alanda bulunan programlara dayanan bir durumlar düzenlemesi olarak ele alınabilir. Bu programlar tarihsel süreç içinde gelişen daha önceki durumların sonucudurlar.

Bir toplum, belirli bir toprak parçası üzerindeki insan bireylerinden oluşur. Bu bireylerin üremesiyle toplum çoğalır ve devam eder. Öte yandan uzun süre bir arada yaşayan ve üreme süreciyle varlığını sürdüren bir toplulukta, bir arada yaşamının bir sonucu olarak belirli durumlarda nasıl davranılacağını belirten kurallar gelişir. Bu kurallar, ailedeki ve okuldaki eğitim süreciyle çocuklara öğretilir. Bu kurallar, genellikle belirli işaret sistemlerine bağlanmış davranışlardan oluşurlar. Bu işaret sistemlerinin bir alanda bulunmasıyla, onların tanımlandığı konular ve bu konularla bağlantılı toplumsal durumlar alanda gerçekleşir. Bu işaret sistemlerinin en önemlilerinden biri zamandır. Güneşin hareketi ya da saat adı verilen bir araç zamansal işaretleri oluştururlar. Toplumsal örgütlenme, çeşitli durumların zaman ve yere göre sıralandığı bir program içerir. Böyle bir programın öğretilmesi çocuk eğitiminin en önemli yönlerinden biri olmaktadır.

Bir çok toplumda, bireylerin günlük yaşayışlarına bakıldığında, bu bireylerin belirli bir programa göre hareket ettikleri görülür. Örneğin, birey A, her gün sabah 7'de kalkar, yüzünü yıkar, giyinir, kahvaltı eder, işine gider. Öğleyin işyerinin yemekhanesinde yemek yer, akşam 18'de işinden çıkıp evine gelir, gazetesini okur, akşam yemeğini yer, tele-

vizyon seyreder ve saat 23'de uyur. Bu program her gün yinelenir. Bir toplumda bir çok bireyin uyduğu, bunun aynısı olmasa da benzer programlar vardır. Bu programlara göre her gün belirli durumlar yinelenmektedir.

Bir toplumda iş, tapınak okul ve ev yaşamı büyük ölçüde programlanmıştır ve alandaki konular belirlenmiştir. Bireyin iş ve aile dışında geçireceği zaman ise bir çok toplumda kesin bir programlamaya uğramaz. Bununla birlikte, bireylerin seçeceği ve kendi günlük programlarının bir parçası yapabilecekleri seçenekler vardır. Örneğin, bir kimse, günün belirli saatlerinde veya haftanın belirli günlerinde spor yapmayı, poker oynamayı, sinemaya, maça yada tiyatroya gitmeyi vb. kendi programının bir parçası yapabilir.

Bir toplumda bireylerin davranışlarını biçimlendiren sürekli programlar olduğu gibi, kimi insanlar için geçerli olan geçici programlar da zaman zaman ortaya çıkar. Örneğin bir arkadaş kümesi, haftanın belirli günlerinde birbirlerini ziyaret etmek için bir program hazırlayabilirler. Bir kimse çarşıya çıktığı zaman önce kasaba, sonra manava, sonra da bakkala uğramayı planlayabilir. Bütün bu programlar toplumsal yaşamı biçimlendiren, birer öge olarak görev yaparlar.

Bir toplumda belirli konuların belirli programlarla bağlanmasından oluşan örgütler ve kurumlar vardır. Bunların sayısı, çeşitleri, nitelikleri toplumdan topluma değişir. Belirli durumların bir programla bağlanıp süreklilik kazandığı **toplumsal durum dizilerinden biri de ailesel durumlardır. Aşağıda ailesel durumların durum kuramı açısından bir çözümlemesi yapılacaktır.** Önce ailesel durumların gelişim süreci ele alınacak, daha sonra, ailesel durumların yapısı, ailesel örgüt yapıları, ailesel durumlarda gerilim ve ailesel durumların başka durumlarla bağıntısı üzerinde durulacaktır.

Ailesel Durumların Gelişimi

Ailesel durumlar, başka durumlardan içerdikleri olayların niteliği ile ayrılan bir olaylar sınıfı oluştururlar. Ailesel durumların içine aldığı olayların niteliği zamana ve yere göre değişiklik gösterirse de yaygın olarak cinsel ilişki, yemek pişirme, çamaşır yıkama, çocuk emzirme, çocuk bakımı, yemek yeme, çocuk cezalandırma gibi bir çok durumların ailesel durumlar sayılabileceği söylenebilir. Ancak bu durumlar aile dışı ortamlarda da gerçekleşebilirler. Örneğin bir genel ev kadınıyla cinsel ilişki, bir yurttaki yemek yapılması ve çamaşır yıkanması, bir hem-

sirenin çocuk bakması ailesel durum sayılmaz. Ailesel durumları benzer olayları içeren durumlardan ayıran özellik, evlenme töreni adı verilen bir durumla başlaması ve bu durumda gelin ve güvey olarak bulunan bir kadınla bir erkek arasında yinelenen olayları ve bu erkek ile kadın arasındaki cinsel ilişki durumlarının sonuçları olan çocuklar arasındaki olayları içermesidir. Aynı bireyler arasında yinelenen durumların, bir durumlar sistemi olarak bir aile örgütü oluşturduğu söylenebilir. Ancak bireysel durumlar kendilerine bir örgüt özelliği kazandıran programlı yinelenmeler anında programsız bir biçimde ortamdaki işaretlerden kaynaklanan olayları da içerebilirler. Ancak yine bu olayların ailesel bir durum oluşturması için-yukarıda niteliği belirtilen bireyler arasında olması gerekir.

Yukarıda ailesel **durumların** gerçekleşmesi için zaman içinde bir noktada evlenme töreni adı verilen **bir durumun bulunması** gerektiği belirtildi. Böyle **bir duruma "aile başlatıcı durum" adı verilebilir. Ancak böyle bir durumun kendisi de başka durumların ardarda** gelmesiyle ortaya çıkmaktadır. Aşağıda bir düğün **durumunun oluşma olasılığını artıran** "aile öncesi" durumlar, düğün durumu veya "aile başlatıcı durum", ailesel durumlar ve aile bitirici durumlar ayrı ayrı ele alınacaktır.

Aile Öncesi Durumlar

Ailesel durumların ortaya çıkabilmesi için kendileri ailesel bir durum niteliği taşımayan başka durumların oluşması gerekmektedir. Bu durumlar bir program gereği ya da alandaki işaretlere bağlı olarak ortaya çıkarlar. Belirli koşulların gerçekleşmesi sonucunda bu durumlar bir düğünün programlanması ile sonuçlanabilirler.

Programlanmış durumlar söz konusu olduğunda, bir erkek belirli bir yaşa geldiğinde anne ve babasının onun için bir kız araması programlanmış olabilir. Böylece ardarda gelen "görücüye çıkma" durumları oluşur. Nereye görücüye gidileceği ise, anne ve baba arasındaki bir konuşma ve bu arada oğlanın düşüncesinin sorulması, komşularla bir sohbet durumunda onların önerisi, tesadüfen bir yerde (durumda) oğlanın anne ya da babasının bir kız görüp beğenmesi gibi durumların bir sonucudur. Ardarda gelen bu görücüye çıkma durumlarından sonra bir kız üzerinde karara varılır ve kızın ailesiyle anlaşmak için yapılan toplantı durumlarında bir anlaşmaya varılırsa bir düğün programlanabilir. Çok yerde ise önce bir nişan töreni programlanmakta; böylece bir durumun sonucu ise iki

genç arasında ve erkek ile kız ailesi arasında daha sık ilişkileri içeren durumların ortaya çıkması olasılığını artırmaktadır. Bu durumlar düğün olasılığını azaltan bir olay içermezse bir düğün programlanmaktadır.

Bazı yerlerde ise iki gencin evlenmeleri doğullarından itibaren programlanmış olabilir ve zaman gelince programa göre düğün durumu gerçekleşir.

Böyle bir programın bulunmadığı ortamlarda ise, ortamdaki işaretlere dayanan durumlar sonucunda bir düğün durumu programlanabilir. Örneğin böyle bir durumlar sırası aşağıdaki biçimde olabilir: Bir gencin birlikte çalıştığı bir kıza birlikte çıkmayı teklif etmesi, birlikte sinemaya gitme, bu gibi bir arada olmaların sıklaşması, evlenme teklifi durumu, nişanın programlanması, nişanın yapılması, daha yakın ilişki durumları, düğünün programlanması ve düğün durumu.

Aile Başlatıcı Durum

Ailesel durumlar, bir erkekle bir kadın ve çocukların çocukları arasında oluşan durumlardır. Ancak bir kadın ile bir erkek arasındaki durumların ailesel durum niteliğini kazanması için her ikisinin daha önce evlenme töreni adı verilen bir durumdan geçmeleri gerekmektedir. Bir çok toplumsal ailesel durumların konularıyla ilişkili işaretler, böyle bir başlatıcı durumun sonucu olarak durumsal ortamda yer almaktadır. Ancak bir törenden geçmeden bir erkekle kadının bir süre sürekli olarak birbirleriyle cinsel ilişkide bulunmaları ve zamanlarının çoğunu birlikte geçirmeleri durumları yaygınlık kazanırsa belki bunlarda ailesel durum olarak tanımlanabilecektir. Aslında hangi durumların ailesel durum olarak nitelendirileceği, durumsal analiz dışında durulan konuların gerçekleşme olasılıkları ve bu olasılıklar altında bir olay dizisinin gelişimi ile ilgilidir. Bu konuların bazılarının bir başlık altında sınıflandırılması durumsal analiz dışında ve bir ölçüde keyfidir. Ancak günümüz toplumlarında evlenme töreni ile başlayan kimi durumlar "aile" olarak nitelendirildiği için burada da bu durumlar üzerinde durulacaktır. Buna göre, ailesel durumlar ancak evlenme töreni denen bir durum başlatıcı durumdan sonra gerçekleşmektedirler. Aile başlatıcı durum olarak evlenme törenlerinin biçimi, içeriği olaylar dizisi, dayandığı işaret ve programlar, büyük değişiklik göstermektedir. Bununla birlikte, evlenme törenlerinin genellikle bir işaret sisteminden değil bir programdan kaynakla-

nan ve bir senaryo niteliği taşıyan bir durum yapısı içerdiği söylenebilir. Başka bir deyişle, düğünün nerede ne zaman yapılacağı program gereği alanın bir parçasıdır. Ayrıca durumun açılması belirli olayların arka arkaya gelmesine dayanmaktadır ve seçenekler pek söz konusu değildir. Bu senaryo zaman ve yer boyutlarında büyük değişiklik göstermekle birlikte ülkemizde görülen tipik bir düğün senaryosu şu biçimde olabilir: davetlilerin toplanması, müzikle birlikte gelin ve güveyin içeri girmesi, evlendirme memurunun ve şahitlerin huzurunda evlenme defterinin imzalanması ve karı koca ilan edilme, müzik ve dans, takı töreni, yine müzik ve dans ve davetlilerin ayrılması. Ayrıca, yalnızca defterin imzalanması ve tebriklerin kabul edilmesi biçiminde nikah törenlerinin de gittikçe yaygınlaştığı görülmektedir. Böyle bir durum başlatıcı durumdan sonra bu iki kimse arasındaki her çeşit ilişki ailesel bir durum olarak nitelendirilmektedir.

Ailesel Durumlar

Evlenme töreninde sonra bir erkekle kadın arasındaki her çeşit ilişki ailesel durum olarak nitelendirildiğinden, ailesel durumlar çok çeşitlidir. Bununla birlikte ülkemizde ve bir çok ülkede tipik olarak ailesel durumlar olarak tanımlanan durumlardan söz edilebilir.

Bir çok toplumda başka insanlarla çatışma durumlarının ortaya çıkmasıyla sonuçlanmadan bir kadınla erkeğin cinsel ilişki durumu içine girmesi ancak evlenme durumunun gerçekleşmesinden sonra olanaklı olduğundan, cinsel ilişki tipik bir ailesel durum olmaktadır (niçin bir çok toplumda evlenme durumu olmadan cinsel ilişkinin çatışma durumlarıyla sonuçlandığı tarihsel süreç içinde gelişen bir çok durumla bağlantılıdır ve burada konumuzun dışındadır). Bu cinsel ilişki durumlarının sonucu çok kez gebe kalma ve çocuk yapma olmaktadır. Böylece evlenme töreni sonrası cinsel ilişki durumlarının bir sonucu olan çocuklarla ilişkiler de ailesel durumları oluşturmaktadır. Bunlar arasında, çocuğun emzirilmesi, altının temizlenmesi, uyutulması, çocuk büyüdükçe bir yanlış davranış yaptığında yaptığı davranışın yanlışlığının kendisine anlatılması, çocuğa dinsel inançların ve davranışların öğretilmesi vb. sayılabilir. Çamaşır yıkanması, yemek yapılması, yemeğin yenmesi, çeşitli eşya ve maddelerin satın alınması, bir yere gezmeye gitmek, bir arada televizyon seyretme, oyun oynama, çocuğun ödevine yardım etme ve uyuma ailesel olarak nitelendirilebilecek başka durumlardır.

Daha önce de belirtildiği gibi, bütün bu olaylar dizisi aralarında evlenme töreni durumu olmayan kimseler arasında da olabilir. Ancak o zaman ailesel bir durum olmaktan çok başka bir isimle adlandırılmaktadırlar.

Aile Bitirici Durum

Ailesel durumlar, evlenme töreni adı verilen bir durumla başladığı gibi boşanma adı verilen bir durumla ya da ölüm durumu ile sona erebilirler. Ancak ne boşanma ne ölüm durumları, ailesel durumların tümüyle sona ermesi anlamına gelmez; bunların bir bölümü yine gerçekleşmeye devam edebilir. Örneğin, bir boşanma durumu gerçekleştikten sonra belki cinsel ilişki durumu son bulabilir; ama boşanmış baba çocuklarını görmeye geldiğinde ya da onları gezmeye götürdüğünde bunlar birer ailesel durum olarak düşünülebilirler. Öte yandan ailesel durumlar oluşmaya devam edebilir.

Boşanma, yargısal örgütlenmeleri oluşturan celse adı verilen yinelenen durumların bir sonucu olarak ortaya çıkar. Ancak bu yargısal durumlarda, bir çok ailesel çatışma durumlarının yinelenmesi sonucunda ortaya çıkan programlarla bağlantılıdır. Ailesel çatışma durumları ise daha sonra görüleceği gibi alandaki bir programdan kaynaklanmayıp, tesadüfi işaret sistemlerinin neden olduğu durumlardır. Ailesel çatışma durumları yinelenirken bir sonuç olarak boşanmanın programlanması gittikçe belirlilik kazanır. Sonunda sonuçları birbiriyle bağlantılı olan avukatlarla görüşme, dava açma, dava oturumları ve karar oturumu durumları sırasıyla ortaya çıkarlar. Bu yargısal durumlar sonunda boşanma gerçekleşirse ailesel ilişkiler büyük ölçüde azalır. Hatta, eğer çocuk yoksa tümüyle sona erer. Ama çocuk varsa, çocuğun ayrılmış anne ya da babasıyla ilişkileri ailesel bir ilişki sayılabilir.

Ölüm, ailesel durumlara katılan bireylerden birinin biyolojik olarak varlığının sona ermesi durumudur. Bu, bir hastalık, kaza, intihar vb. gibi durumların bir sonucu olabilir. Böylece eşi ölen bir kimsenin onunla ilişkisi olanaksız olduğundan böyle bir ilişkiyi içine alan bir durum artık ortaya çıkmaz. Ancak, bir kimsenin ölmüş eşinin mezarını ziyaret etmesi ve çiçek bırakması, dua etmesi de bir çeşit ailesel durum sayılabilir. Öte yandan yaşama-yı sürdüren aile bireyleri arasındaki ilişkiler birer fiziksel durum olmayı sürdürürler.

Ailesel Durum Yapısı

Ailesel durumlar diğer bütün durumlarda oldu-

ğu gibi, belirli bir yer ve zaman boyutuyla sınırlı bir alanda oluşurlar. Böyle bir alan çeşitli işaretler ve programlar içerir. Bu işaretler ve programlar belirli ailesel durum konularıyla bağıntılıdır. Eğer alan yeterli koşullar varsa, çeşitli gerçekleştirilebilirlik olasılıklarıyla bağıntılı olaylar gerçekleşerek, gittikçe alanın belirlilik kazanması sağlanır. Böylece, tümüyle belirlenen durum sona erer. Ortaya çıkan sonuçlar ise, başka durumlar için işaret sistemlerini ve programları oluştururlar. Aşağıda, ailesel bir durumun öğelerini ve aşamalarını oluşturan işaretler, programlar, durumsal konu tanımlamaları, olayların gerçekleştirilebilirliği ve durumsal belirleme ayrı ayrı ele alınacaktır.

Ailesel İşaretler

Ailesel bir durum, başka durumlar gibi belirli zaman ve yer boyutlarıyla sınırlı bir alanda bir konunun tanımlanmasına dayanır. Böyle bir tanımlama alanda bir takım işaretlerin ve yer ve zaman boyutlarıyla belirli konuların bağlanmasını gerektiren bir programın bulunmasını gerektirir.

Ailesel bir durum konusunun tanımlanması, bir takım işaretlere bağlı olabilir. Bir ortamda bulunan işaretler, ortamın nesnel özellikleriyle bağıntılıdır. Belirli bir yer ve zaman boyutuyla sınırlı bir ortamda tek bir konuyla değil, fakat bir çok konuyla ilgili işaretler aynı anda birlikte bulunabilirler. Bu işaretler, daha önceki durumların bir sonucu olarak ortaya çıkarlar, işaretler, ortamda bulunan nesne ve varlıkların özelliklerine göre tanımlanırlar. Ancak, bu özelliklerin anlamı yalnızca içinde bulunulan durum incelenerek anlaşılabilir. Durumlar arasındaki yakın bir bağıntı vardır. Bir durumsal ortamı oluşturan işaretlere bir anlam verebilmek için bu işaretlerin oluşmasında etkisi olan bir çok önceki durumun bilinmesi gerekir. Örneğin, beyaz önlük giymenin bir doktorla bağıntılı bir işaret olduğunu söyleyebilmek için, içinde bulunulan ortamın beyaz önlüğün doktorlukla bağıntılı olarak tanımlandığı durumlarla doğrudan bağıntılı olması gerekir. Böyle bir bağıntının kurulamadığı durumlarda, beyaz önlüğün doktorlukla bağıntılı bir işaret olarak tanımlanması düşünülemez. Bir ortamda bulunan işaretlerle ilgili anlamlar, bu durumun bağıntılı olduğu başka durumlarla birlikte, belirli nesnelere bağıntılı anlamlardan oluşan bir dizge oluştururlar. Böylece bir işaretin anlamı, daha önce içinde bulunduğu ortamlarda edindiği bağlantılara göre tanımlanmaktadır.

Belirli bir ortamda çeşitli nesnelere ve olaylar da-

ha önce ailesel durumların bir ögesi ya da sonucu olmaları nedeniyle ailesel durumlar için bir işaret durumuna gelebilirler. Bir ortamda, daha önce evlenme töreni durumundan geçmiş bir kadınla erkeğin bulunması ailesel bir durum için bir işaret oluşturur. Ancak daha özel ailesel durumlar için daha özel işaretler gerekir. Örneğin "beni aldatıyorsun" sözü bir karı-koca tartışması durumu için bir işaret olabilir. Erkeğin eve elinde bir gül demetiyle gelmesi, bir evlilik yıldönümü kutlaması durumu için bir işaret olabilir. Babanın elinde bir sopayla ve kızgın bir yüz ifadesiyle oğluna bakması ya da onu çağırması bir çocuk cezalandırma durumu için bir işaret olabilir. Babanın elinde bir sopayla ve kızgın bir yüz ifadesiyle oğluna bakması ya da onu çağırması bir çocuk cezalandırma durumu için bir işaret olabilir. Masa örtüsünün serilmesi ve masaya tabaklar konması, bir yemek durumuyla ilgili bir işaret olabilir. Ancak bu işaretler çok kez başka bir çok işaretlerle bir arada bulunurlar ve bunlardan hangisinin ortamda bir konu oluşturacağı belli olmayabilir. Bu durumda ortamda bir konunun nasıl tanımlanacağı aşağıda incelenecektir. Ancak, ortamda bir konunun tanımlanmasını sağlayan işaretlerin dışında, yine daha önceki durumların bir sonucu olan programlar da bulunabilir. Bu nedenle ortamda bir konunun nasıl tanımlandığını incelemeyen önce, ortamdaki programların yapısı üzerinde durmakta gerekmektedir.

Ailesel Programlar

Bir ortamda, çeşitli işaretlerin yanında, bazı programlar da bulunabilirler. Bir program söz konusu olduğunda konu sınıfı K ile zaman sınıfı Z ve yer sınıfı Y arasında bir ilişkinin bulunduğu varsayılır. Böyle bir durumda, konu sınıfı K'nin öğeleri, zaman sınıfı Z ve yer sınıfı Y'nin belirli öğeleri ne göre sıralanırlar. Örneğin,

<u>Konu</u>	<u>Zaman</u>	<u>Yer</u>
K_1	Z_1	Y_1
K_2	Z_2	Y_2
K_n	Z_n	Y_n

Bu ilişki zaman boyutu içinde Z_1 anı geldiğinde, alanın Y_1 parçasında K_1 konusunun tanımlanacağını göstermektedir. Böylece öğeleri $1-Z_1-Y_1$, $K_2-Z_2-Y_2$, ..., $K_n-Z_n-Y_n$ olan bir program sınıfı bulunmaktadır. Eğer alanda böyle bir program sınıfı bulunmaktadır. Eğer alanda böyle bir program ya da programlar varsa alanda tanımlanabilecek ko-

nuları bilmek için bu programları bilmek gerekecektir.

Bir alanda ailesel durumlarla ilgili programlar da bulunabilir. Aile başlangıcı bir durum olarak evlenme töreni çok kez bir programdan kaynaklanır. Örneğin, 13 Haziran 1985 günü saat 14:00'da Belediye nikah salonunda bir evlenme töreni programlanmış olabilir. Alanda böyle bir programla ilgili gerçekleştirilebilirlik olasılıkları yeni koşulların eklenmesiyle ortadan kalkmazsa alanda böyle bir durumun gerçekleşmesi yüksek bir olasılığa sahip olacaktır. Bir ortamda ailesel bir konunun tanımlanmasını sağlayabilecek başka program örnekleri arasında, Pazar günü saat 18:00'de banyo yapmanın programlanması, sabah, öğle ve akşam yemek yemenin programlanması, pazar günü Çubuk Barajında piknik yapmanın programlanması, akşam 21:00 ile 23:00 arasında televizyon seyretmenin programlanması, cumartesi günü öğleden sonra çamaşır yıkamanın programlanması vb. sayılabilir. Daha sonra görüleceği gibi ailesel durumlar yinelenen bir örgütlenme yapısı ortaya koyarlar ve bu da alanda bulunan programlar ile olanaklı olmaktadır. Bu nedenle ailesel durumların ve örgütlenmenin anlaşılmasında ailesel programlar büyük önem taşımaktadır.

Ailesel Durum Konularının Tanımlanması

Yukarıda görüldüğü gibi bir ortamda hem bir takım işaretler hem de programlar bulunabilir. Ortamda bir programın bulunması, yukarıda görüldüğü gibi, programa göre alanda Y_1 parçasında Z_1 anı geldiğinde K_1 konusunun tanımlanmasını sağlamaktadır. Ancak alanda bir takım işaretler varsa alanda bir durum konusunun tanımlanması daha karmaşıktır. Bir ortamda bir konunun tanımlanması, ortamdaki potansiyel konulardan birinin seçilmesi demektir. Eğer alanda bir program varsa, bu konulardan biri program gereği seçilecektir. Eğer alanda bir program yoksa, bir durum konunun tanımlanması için dışarıdan bir etki gerekecektir. Bu bir anlamda, bir konu sınıfının bir işaret sınıfıyla kesiştirilmesi demektir. Bir işaret sınıfı, alandaki konu sınıfında bulunan bazı konuları simgeleyen işaretleri içine alır; diğerlerini almaz. İşaret sınıfının konu sınıfıyla kesiştirilmesiyle her ikisinde ortak olan öğelerden oluşan bir tanım sınıfı tanımlanır. Bu sınıfta birden çok konu bulunduğunda, alanda bir konu kesin olarak tanımlanamaz. Bu durumda, alanda tek bir konu kalıncaya kadar değişik işaret sınıflarıyla konu sınıfının kesinleşmesine devam

edilir. Alanda tek bir konu kaldığında, belirli bir konunun tanımlandığı söylenebilir. Örneğin, bir evin oturma odası ve zaman akşamı saat 19.00 suları ise ve odada işten yeni gelmiş bir koca bir koltukta oturuyor, hanım ve çocuklar başka koltuklarda oturuyorlar ise, bu ortamdaki işaretlerden oluşan bir konu sınıfı bulunmaktadır. Bu konu sınıfı şu olası konuları içerebilir: akşam yemeği, bir komşuya yemeğe konukluğa gitme, dışarıda yemek yeme, televizyon seyretme, bir gazinoya gitme. Bu konulardan herhangi birinin tanımlanacağı bir programa bağlı olabilir. Örneğin yine alanın bir parçası olarak o akşam bir restoranda yemek yeme programlanmış olabilir. Böylece restorana gitmek için hazırlık yapılması, restorana gidışı, restoranda yemeğin yenmesi durumları ard arda tanımlanacaktır. Ancak, alanda bir program yoksa, bir konunun tanımlanması için alana yeni işaretlerin eklenmesi gerekecektir. Örneğin, telefon çalabilir ve komşular akşam yemeğini birlikte yemeyi teklif edebilirler. Bu durumda yeni bir işaret alana eklenmiş olabilir ve işaret ile potansiyel konu sınıfı kesiştirildiğinde komşuda yemek yeme konusu tanımlanmış olur. Başka bir örnek vermek gerekirse bir evde çocukların oyun oynaması, ders çalışması, televizyon seyretmesi konularını içeren bir konu sınıfı bulunabilir. Çocukların televizyonu açmaya yönelmesi anne ve babanın bunu engellemesiyle, yine çocukların odada top oynaması anne ve babanın engellemesiyle karşılaşır. Bu konuların alandan atılması içeren bu işaret sınıfı ve konusu sınıfı kesişmeleri alanda yalnızca ders çalışma durumunun kalmasıyla ve tanımlanmasıyla sonuçlanır.

Burada görüldüğü gibi, bir konunun tanımlanması, çok kez belirli olayların ortaya çıkmasını gerektirmektedir. Bu olaylar da bir durum oluşturmaktadır. Böyle bir duruma, durum tanımlayıcı durum adı verilebilir.

Ailesel Durumlarda Gerçeklenebilirlik

Bir ortamda (yer ve zaman boyutlarıyla sınırlı bir alanda) bir konunun tanımlanması, bir olay dizisinin (durumun) başlaması için yeterli değildir. Bir konu, belirli olayların sıralanmasını içerir. Ancak bu olayların gerçekleşmesi, alandaki çeşitli koşullara ve bu koşullar arasındaki ilişkilere bağlıdır. Ayrıca durum dizisini oluşturan olaylardan birinin gerçekleşmesi çok kez kendinden önce gelen olayların gerçekleşmesini de gerektirebilmektedir. Bir durum sürecinin belirli bir aşamada bir olayın gerçekleşmesi alandaki koşullara bağlı olarak bir olasılık içe-

rir. Kimi olaylar için bu olasılık çok yüksek olabilir; kimi olayların içinde çok düşüktür. İşte bir durum dizgesinin gelişim süreci içinde herhangi bir aşamada bir olayın gerçekleşebilme olasılığına gerçekleştirilebilirlik denebilir. Aslında bir durumun gelişim süreci içinde belirli bir aşamada değişik gerçekleştirilebilirlikleri olan çeşitli olaylar söz konusudur. Kuşkusuz bunlardan herhangi biri gerçekte ortaya çıkabilir. Ancak gerçekleştirilebilirliği yüksek olan bir olayın ortaya çıkma şansı kuşkusuz daha fazladır. Bu nedenle bir durum sisteminin gelişimini öngörebilmek için bu durum sistemiyle bağıntılı olay seçeneklerinin verilen alan bakımından gerçekleştirilebilirliklerini bilmek büyük önem taşımaktadır.

Ailesel durumlardan bir örnek vermek gerekirse, erkeğin gazetesini okuduğu, hanımın yün ördüğü akşam vakti tipik bir oturma odası ortamını ele alalım. Aslında bu ortamda belirli durumlar gelişmelerini sürdürmektedirler. Gazete okuma ve örgü örme kendi başına bir durum yapısı oluştururlar. Ancak daha önce belirtildiği gibi aynı alanda birden fazla durumlar aynı anda ve birlikte ya da birbirini keserek oluşabilir. Biz şimdi verilen bu alanda bir karı-koca tartışması durumunun nasıl oluşabileceğini incelemeye çalışalım. Örneğin kadın, kocasının işten gelir gelmez gazetesini eline aldığını kendine hiç ilgi göstermediğini söyleyebilir. Bu davranış, bir yakınma içermesi nedeniyle bir tartışma durumu konusu ile bağıntılı bir işaret oluşturur ve böylece alanda bir tartışma konusu tanımlanmış olur. Ancak bu konunun tanımlanması tartışma durumunun başlaması için yeterli olmayabilir. Bu alandaki olayların gerçekleştirilebilirliğine bağlıdır. Alanın özelliği gereği bu alanda aşağıdaki olayların verilen gerçekleştirilebilirlik düzeylerinde alanda bulunduğunu varsayalım: kocanın hiç bir şey söylemeden gazetesini okumaya devam etmesi (% 90); kocanın "fazla dır dır etme, görüyorsun gazete okuyorum" demesi (% 10); kocanın gazetesini bırakıp eşinin yanına gitmesi ve onu öpmesi (% 50). Burada en yüksek gerçekleştirilebilirliği olan olayın kocanın sessiz kalması ve gazetesini okumaya devam etmesi olduğundan büyük olasılıkla bu olay gerçekleşecektir. Eğer kadın da sessiz kalır ve bir şey söylemezse bir tartışma durumu başlamadan sona ermiş olacaktır. Ancak varsayalım ki kadının böyle bir durumda sessiz kalmasının gerçekleştirilebilirliği (%20), "cevap vermiyorsun demek ki beni gerçekten sevmiyorsun" demesinin gerçekleştirilebilirliği (% 80) olsun. Bu durumda ikinci davranışın gerçekleşme olasılığı daha yüksektir. Buna karşı koca "ama

artık fazla oluyorsun" diyebilir (% 60); kadın kocasının başka kadınlarla görüldüğünü ileri sürebilir (% 70); erkek karısının kendisini hiç anlamadığından söz edebilir (% 60) ve böylece belirli gerçekleştirilebilirlik düzeyindeki olayların ardarda gelmesiyle tartışma olayı gelişimini sürdürür. Bu gelişim örneğin gerginliğin gittikçe artması yönünde olabilir ve her olay gerginliğin artmasına katkıda bulunabilir. Durum başlangıçta belirsiz iken gittikçe tam bir çatışma durumuna doğru belirlilik kazanır ve sonunda erkeğin kızgınlıkla ceketini giyip sokağa fırlaması, kadının ise ağlayarak kendini yatağa atması ile son bulabilir.

Ailesel durumlarda Belirlenme

Yukarıdaki örneğin sonunda, bir durumun belirli bir yönü olduğu ve ardarda gelen olayların katkısıyla belirsiz bir ortamın gittikçe belirliliğinin arttığı ve sonunda alanın tümüyle belirlenmesiyle olay dizisinin (durumsal sürecin) sona erdiği anlatıldı. Böylece her durum, başlangıçta belirsiz olan bir yapının gittikçe biçim kazanması ve yöneldiği sonucun tümüyle belirlenmesiyle sona ermesi biçiminde gelişen bir süreç olarak düşünülebilir. Durumun gelişmesi içinde her bir olay, durumun belirlenmesini artırıcı ya da eksiltici bir etkide bulunmaktadır. Böylece bir durum $B = 0$ 'dan başlayıp $B = 1$ 'e doğru hareket eden bir süreç olarak düşünülebilir. Her olayın katkısıyla durum belli bir bölümünü tamamlamış ve son durumuna belli bir ölçüde yaklaşmış olur. Örneğin bir durum $1/4$ 'lük bir kesimini tamamlamış, tümüyle belirlenmesine daha $3/4$ 'lük kesiminin belirlenmesi kalmışsa, o andaki belirliliği $B = 0.25$ 'tir. Her olay, bu belirliliği artırıcı veya eksiltici bir etkide bulunur. Buna olayın katkısı diyebiliriz. Örneğin bir olayın katkısı $K = 0.10$ ise ve durum daha önce $1/4$ 'lük kesimini tamamlamışsa, bu olmayın gerçekleşmesi ile belirlilik $B = 0.35$ olur.

Yukarıda incelenen bir durumun belirliliğinin artarak gelişmesi sürecini ailesel durumlardan bir örnekle somutlaştırmaya çalışalım. Yukarıdaki karı-koca tartışmasını yine ele alalım. Tartışma durumu ilişkilerinin tümüyle kopmasıyla tam belirlilik kazanan bir durumdur (Kuşkusuz bu her tartışma durumunun zorunlu olarak ilişkilerin kopmasıyla sonuçlanacağı anlamına gelmez; ancak, bu durumda ya tartışma belirsiz bir aşamada kalmakta, ya da başka bir duruma dönüşmektedir). Başlangıçta bir çatışma olmadığı için belirlilik $B = 0$ 'dır. Olayların nasıl gelişeceği bilinmemektedir. Kadının ko-

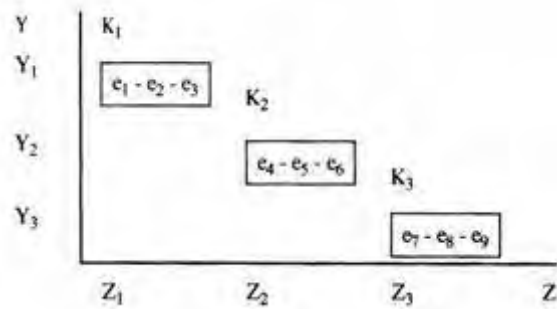
casına "benimle hiç ilgilenmiyorsun" demesiyle tartışma durumunun belirliliğinin $B = 0.10$ olduğunu varsayalım. Böylece bu davranışın katkısı $K = 0.10$ 'dur. Kocanın "artık fazla oluyorsun" sözünün katkısı ise $K = 0.30$ olsun. Böylece bu anda durumun belirliliği $B = 0.40$ olacaktır. Kadının bunun üzerine "beni sevmiyorsun değil mi" sözünün katkısı $K = 0.20$ olsun. Böylece belirlenme $B = 0.60$ olacaktır. Bu söz karşısında erkek "yeter be bıktım artık senden" diyerek dışarı fırlasın, kadın da ağlayarak kendini yatağa atsın. Bu olayın katkısı ise $K = 0.40$ olacak ve durum tümüyle belirlenerek sona erecektir.

Ailesel Örgüt Yapısı

Belirli bir yer ve zaman boyutuyla sınırlı eylem sistemlerinin, yani durumların zaman ve yer içindedirbirleriyle bağlanması sonucunda durumsal örgütlenmeler oluşur. Eylem sistemlerinin zaman ve yer boyutu içinde sıralanmalarına program adı verilir. Bir program belirli zaman ve yerlerde gerçekleşmesi beklenen birbiriyle ilişkili konulardan oluşur:

Zaman	Yer	Konu
Z_1	Y_1	K_1
Z_2	Y_2	K_2
Z_n	Y_n	K_n

Birer eylem sistemi olan durumların bir programa göre sıralanmasıyla örgütler oluşur. Örgütlerin temel yapısı şu biçimde gösterilebilir:

Durumsal konuların bir programa göre sıralanması çeşitli biçimlerde olabilir. Aynı konuların zaman içinde yinelenmesiyle yinelenen örgütlenme,

bir konunun son olayının ikinci bir konunun ilk olayına bağlanmasıyla doğrusal örgütlenme, aynı zaman ve uzay boyutundaki iki ya daha çok durumun içerdiği olayların birbirlerinin gerçekleştirilebilirlikle-rini etkilemesiyle denetim örgütlenmesi, benzer konuların bir araya toplanmasıyla yığılık örgütlenmeler oluşur. Şimdi değişik örgütlenme biçimlerini ailesel durumlar açısından inceleyelim.

Ailede Yinelenen Örgütlenme

Belirli konuların zaman ve yer boyutları içinde yinelenmeleriyle yinelenen örgütlenmeler oluşur. Ailesel durumların bir program gereği birbiriyle bağlanmadan çok kez tipik bir yinelenen örgütlenme ortaya koyar. Aile bireylerinin günün belirli saatlerinde bir araya gelmesi ve benzer eylemlerin bu saatlerde yinelenmesi, aileye tipik bir yinelenen örgüt yapısı vermektedir. Ailesel örgütlenmeler hiçbir zaman bu denli basit olmamakla birlikte, anlaşılması kolaylaştırmak için günde üç kez yemek için bir araya gelen, akşam birlikte televizyon seyreden ve gece birlikte uyuyan bir karı-koca sistemini alabiliriz:

K_1	K_2	K_3	K_4	K_5
Kahvaltı	Öğ.Yemeği	Aks.Yemeği	Televizyon	Uyku
Z_1	Z_2	Z_3	Z_4	Z_5
Sabah	Öğle	Akşam	Akşam	Gece

Ve bu sistem her gün bu biçimde yinelenmektedir.

K:	$K_1K_2K_3K_4K_5$	$K_1K_2K_3K_4K_5, \dots$	$K_1K_2K_3K_4K_5$
Z:	1.Gün	2.Gün	n. Gün

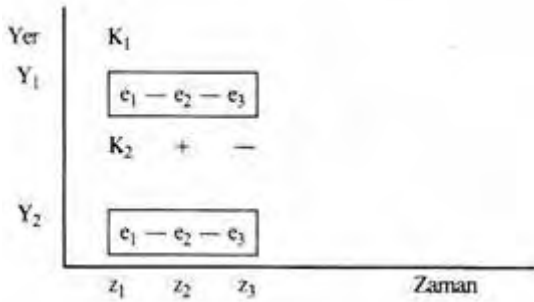
Ailede Doğrusal Örgütlenme

Doğrusal örgütlenmede, bir durumun son eylemi, kendinden sonra gelen durumun bir eylemine bağlanır. Yukarıda örgüt temel yapısı için verilen şema aslında doğrusal örgüt yapısını göstermektedir. Şemada görüldüğü gibi K_1 konusunun son eylemi olan e_3 eylemi K_2 konusunun e_4 eylemine, K_3 konusunun ilk eylemi olan e_7 , K_2 konusunun son eylemi olan e_{26} eylemine bağlıdır. Doğrusal örgütlenmelerin en tipik örnekleri, fabrikalardaki iş akımlarıdır. Bu örgütlerde, hammadde bir yerden gitmekte ve belirli bölümlerden geçerek işlenmiş ürün durumuna gelmektedir. Ancak ailede de doğrusal örgütlenmeye benzeyen yapılara rastlanabilir. Örneğin, kocanın sabah çarşıya çıkması, gerekli et, sebze ve ekmeği alması, eve getirmesi, kadının bun-

lan pişirmesi, yemek haline getirmesi, öğleyin bunların sofrada yenmesi, yemekten sonra bulaşıkların toplanması ve yıkanması, doğrusal örgütlenmeyi adlandırmaktadır.

Ailede Denetim Örgütlenmesi

Böyle bir örgütlenmede, bir durumdaki eylemler başka durumlardaki eylemlerle girişilerek onların gerçekleşme olasılıklarını etkilemektedir. İnsanlar arası ilişkilerde bu etki büyük ölçüde cezalandırma ve ödüllendirme ya da bunların ortaya çıkma olasılıklarına dayanmaktadır, denetim örgütlenmesi aşağıdaki biçimde gösterilebilir.

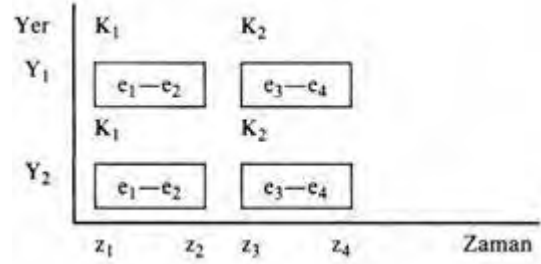
Şemada K_1 durumunun e_2 eyleminin K_2 durumunun e_2 eyleminin gerçekleştirilebilirliğini artırdığı; K_1 durumunun e_3 eyleminin ise K_2 durumunun e_3 eyleminin gerçekleştirilebilirliğini azalttığı görülmektedir.

Denetim örgütlenmesine örnek aileden de verilebilir. Çocukların evde oyun oynamaları ve aynı zamanda babanın gazete okuması iki ayrı durumdur. Ancak bu iki durumun aynı anda ortaya çıkması birbirlerini etkilemelerine neden olabilir. Örneğin babaları evde olmadığı zaman çocukların oyun oynarken gürültü yapmaları, davul çalmaları, boğuşmaları, gerçekleştirilebilirlikleri oldukça yüksek olan olaylardır. Ancak babanın aynı anda gazete okuması, çocukların oynarken gürültü yapmalarının ya da gürültülü bir oyun eylemi ortaya koymalarının gerçekleştirilebilirliğini azaltmaktadır. Yine babanın evde bulunması, ders çalışma eyleminin gerçekleştirilebilirliğini arttırmaktadır.

Ailede Yığılık Örgütlenme

Böyle bir örgütlenmede durumlar arasında organik bir bağ bulunmamaktadır. Bu durumlardan birinin olması ya da olmaması örgütsel yapıyı fazla etkilemez. Ancak benzer konulardan oluştukları için bu durumlar bir çatı altında toplanmışlardır:

Kimi ailesel durumlar, bir yığılık örgütlenme yapısı ortaya koyabilirler. Örneğin, kadının yemek

yapması, erkeğin aynı anda banyo termosifonunu ya da radyoyu tamir etmesi, birbirinden ayrı durumlardır ve aralarında organik bağ yoktur ama evin içinde her ikisinin de yapılması gerekmektedir. Ayrıca aynı anda çocukların ders çalışması, anne çamaşır yıkarken büyük kızın ağlayan bebeği susturması bu biçimde yığılık örgütlenme biçimleri olarak düşünülebilir.

Ailesel Durumlarda Gerilim

Durumsal çözümlemede gerilim kavramı, bir durumun tam belirlenme kazanmadan kesinleşmesini belirtmektedir. Böylece alanda, durumun tam belirlenmesi için bir eğitim kalmaktadır. Bu da bir gerilim kaynağı olmaktadır. Durumun tamamlanmaması sonucu başka durumlar da tamamlanamıyor ve sonuca ulaşamıyorsa, bu durumların sayısı ve önemli ölçüsünde gerilim yüksek olmaktadır.

Ailesel durumların da herhangi bir nedenle kesilmesi ve tümüyle belirlenmemesi gerilime neden olmaktadır. Tamamlanmayan durumun önemi ve başka durumlarla ilişkisi arttığı ölçüde gerilim yüksek olmaktadır. Ailesel durumlarda bu gibi gerilimli durum örneklerine sıkça rastlanır. Burada bunlara bir iki örnek vermekle yetinilecektir. Eve birden komşuların gelmesi sonucu yemekten doyumdan kalkılması, suların kesilmesi sonucu banyonun yarıda kalması ve çamaşırların yıkanamaması, yağmur yağması sonucu piknik yapılmadan geri dönülmesi, bakkaldan kapalı olduğu için ekmek ve et bulunamaması ve yemek yapılamaması, televizyon seyredirken televizyonun bozulması ve sevilen bir programın sonuna kadar seyredilememesi, tümüyle belirlenmediği için gerilim yaratan durumlara örneklerdir. Bu örnekler kolayca artırılabilir.

Durumlararası İlişkiler ve Ailesel Durumlar

Evrende hiç bir şey yoktan var olmaz, varken yok olmaz. Bütün durum sistemleri başka durumların birer sonucudurlar ve kendileri de başka durumların gelişimini etkilerler. Durumlararası ilişkilerin bir örneği olan örgütlenmeleri daha önce incelemiştik. Arada belirtildiği gibi aralarında bir ilişki olan du-

rumların zaman içinde bir programa göre yinelenmesiyle örgütler oluşmaktaydı. Ancak böyle bir örgütlenme içermeyen durumlarda başka durumlarla yakından bağıntılı olabilirler. Öte yandan bir programın ve örgütlenmenin ortaya çıkması da başka durumların bir sonucudur.

Daha önce belirtildiği gibi bir durumun gelişimi alandaki işaretlere, programlara ve gerçekleştirilebilirlik dağılımına bağlıdır. Bu öğeler daha önceki durumların bir sonucu olarak alanda bulunmaktadır. Bir alanda bulunan işaretler ve programlar daha önceki durumlarla ya da aynı anda başka alanlardaki işaret ve programlarla da ilişkili olabilirler. Böylece, durumların birbiriyle bağıntılı olması sonucunda en küçük bireysel durumlardan başlayarak gittikçe genişleyen ve birbiriyle bağıntılı durumlardan oluşan sistemler oluşmaktadır. Bütün bu durumlar ise en büyük bir durumlar sistemi olarak evreni oluşturmaktadırlar. Durumların tarihsel gelişme süreci içinde her durum belirli durumlarla bağıntılı olmak zorunda olduğundan, tarihin belirli aşamalarında ve belirli yörelerde benzer durum yapılarının bir arada ortaya çıktığı görülmektedir. Ayrıca benzer örgütlenmeler de yine bir arada bulunmaktadır.

Ailesel durumlarda başka durumlarla yakından bağıntılıdır. Örneğin teknolojinin buzdolabı, fırın, televizyon, termosifon üretmediği bir ortamda (bu ürünleri üretme durumlarının gerçekleşmediği bir ortamda) ailesel durumlar olarak buzdolabına yiyecek koyma, fırında yemek pişirme, televizyon seyretme, evde banyo yapma durumları da gerçekleşmeyecektir. Böylece belirli durumları içeren bir ailesel durum tiplerinden söz edilebilir. Ancak buna bir yapı ya da kendi başına bir varlık kazandırmak kanımızca pek gerçekçi değildir. Çünkü burada söz konusu olan tarihsel bir gelişme sonucunda bir alandaki bütün durumların birbirine bağımlı olması sonucu ailesel durumların da kimi durumları içine alması kimilerini içine almamasıdır. Böylece

durumsal gelişimin belirli bir aşamasında görülen "geleneksel" ailesel durumlardan söz edilebilir. Örneğin bu durumlar kocanın karısını dövmesini, birden çok kadınla evlenmesini, kadının kapalı bir biçimde giyinmesini, evde kadınların ve erkeklerin ayrı ayrı oturmasını ve yemek yemesini içerebilir. Öte yandan geleneksel ailesel durumlar karı ile kocanın birlikte tatil yapması, kadının bikiniyle denize girmesi, erkeğin yemek yapmada karısına yardım etmesi gibi durumlar içermezler. Bunların tersini içeren modern ailesel durumlardan söz edilebilir. Niçin tarihsel gelişim içinde belirli yer ve zamanlarda geleneksel ya da modern ailesel durumların ortaya çıktığı ise bu durumların başka durumlarla (ekonomik, hukuksal, dinsel, eğitimsel vs. durumlar) yakından bağıntılı olmasının bir sonucudur. Ancak bu karmaşık bağıntuların ayrıntılarına inmek bu bildirinin sınırlarını aşmaktadır.

Sonuç

Bu bildiride, ailesel ilişkilerin durumsal yaklaşım açısından bir çözümlemesi yapılmaya çalışıldı. Kanımızca bu yaklaşım, aile kavramının anlaşılmasında diğer yaklaşımlara göre kimi üstünlükler içermektedir. Bir kez mikro bir yaklaşımla ailesel durumların içeriği ve yapısı çok ayrıntılı bir biçimde ortaya konabilmektedir. Ancak program kavramıyla, durumlararası bağlar vurgulanmakta ve birbiriyle ilişkili durumlardan oluşan örgütlenmelerin incelenmesi makro bir yaklaşım içermektedir. Böylece durumsal yaklaşım mikro ve makro çözümlemeyi kendi içinde birleştiren bir yaklaşım olmaktadır. Durumların sonuçları bakımından önemli ve birbiriyle bağımlı olması işlevsel yaklaşımın temel ilkesini içermekte ancak bu yaklaşımın soyut kavramlara gerçeklik kazandıran sakıncasını önlemektedir. Bütün durumların yer ve zaman içinde birbiriyle bağıntılı olduğu ve bir durumun bütün içindeki yeri bilinmeden yapısının anlaşılamayacağı düşüncesi ise aşırı mikro yaklaşımların bu yanlışlığından kendini kurtarmaktadır.

DİPNOTLAR

1. SOROKİN, P.A., *Çağdaş Sosyoloji Teorileri*, çev.M.R. Öy-men, İstanbul 1975, s.174-200
2. COSER, A., ROSENBERG, B., *Sociological Theory: A Book of Readings*, 3. ed., The Mac Millian Company, New York 1969.
3. COSER ve ROSENBERG, a.g.e
4. COSER ve ROSENBERG, a.g.e
5. KATZ, D., KAHN, R.L., *The Social Psychology of Organizations*, Wiley, New York, s. 1-13.
6. HOMANS, G., *Social Behavior Its Elementary Forms*, Harcourt, Brace and World, New York 1961.
7. ERGUN, D., *Sosyoloji ve Tarih*, Der Yayınları, İstanbul 1982,

s.82-90.

8. CADWALLADER, M.L., "The Cybernetic Analysis of Change" *Social Change*, Etzioni A., Etzioni E. (ed.), Basic Books, New York 1964. s. 159-164.
9. KATZ ve KAHN, a.g.e
10. ESHLEMAN, J.R., *Perspectives in Marriage and the Family*, Allyn and Bacon Inc., Boston 1969, s.15-27.
11. ESHLEMAN, a.g.e., s. 27-35.
12. Durumsal çözümleme için daha ayrıntılı bilgi için bkz.: DOĞAN, H.Z., "Durumsal Bir Örgüt Kuramına Doğru" 2. Ulusal İşletmecilik Kongresi Ankara 1980, s.343-362.